

Н. С. Вавдіюк,
 доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту
 Луцького національного технічного університету;
Н. І. Корецька,
 кандидат економічних наук, доцент;
Т. С. Гребенюк,
 методист відділу природничих дисциплін ВІППО

Фінансова поведінка учнів: оцінка та види

Досліджено зміст фінансової поведінки учнів та встановлено, що в її основі лежить потреба як мотив. З метою визначення мотивів, моделей фінансової поведінки учнів здійснено анкетування і проведено дослідження. Встановлено, що більшості учнів притаманні: активна, заощаджувальна, напівзаощаджувальна, неусвідомлена, нормативна, традиційна та раціональна моделі фінансової поведінки: вміють раціонально використовувати кошти; орієнтуються в цінах на товари та послуги, знають правила користування банківськими картками, одержання послуг; уміють придбавати товар чи отримувати послугу.

Ключові слова: фінансова поведінка, фінансова грамотність, механізм фінансової поведінки, моделі фінансової поведінки.

Vavdiiuk N. S., Koretska N. I., Hrebenuk T. S. Students' Financial Behavior: Assessment and Types.

The article investigates the content of students' financial behavior and finds that the basis is the need as a motive. In order to determine the motives and models of students' financial behavior, a survey was conducted and experiments were conducted. Most students were found to be: active; saving; semi-economical; unconscious; normative; traditional and rational models of financial behavior: able to make rational use of funds; are oriented in the prices of goods and services, know the rules of using bank cards, receiving services; are able to fulfill their desire to purchase a product or receive a service.

Key words: financial behavior, financial literacy, mechanism of financial behavior, models of financial behavior.

Постановка проблеми. Кишенькові гроші, фінансові стереотипи та інші чинники впливають на формування фінансових відносин учнів. Залежно від типу економіки, формується їх фінансова поведінка з притаманними їй моделями. Діти обирають для себе певний спосіб економічної самореалізації, що відповідає визначеним ціннісним орієнтаціям та конкретним прагненням особи.

Огляд літератури. Дослідження фінансової поведінки здійснювали вчені: І. Айскен, Т. Богомолова, А. Бегініна, Г. Белехова, А. Вдовиченко, В. Верховин, Е. Донцова, Д. Канеман, К. Качкін, Т. Кізима, В. Радаєв, Я. Рощина, С. Ситнікова, Р. Талер, В. Тапіліна, М. Філімонова, М. Фішбейн, Г. Хотинська, А. Шабунова, Н. Шахматова та ін.

Концепція поведінкових фінансів заснована на гіпотезі, що класична практика управління фінансами враховує економічні мотиви і раціональну реакцію індивіда на них. Водночас потребують дослідження неекономічні мотиви й ірраціональна реакція індивіда щодо розподілу та витрачання грошей.

Виклад основного матеріалу. Базуючись на тлумаченнях вчених, фінансову поведінку учня визначимо як сукупність дій та вчинків у процесі перерозподілу фінансових ресурсів, що спрямовані на максимізацію доходів, оптимізацію споживання та заощадження. На неї впливають особистість, бажання, знання, досягнення, продуктивність, особистісні показники, значення і психологічні фактори. Внутрішні фактори, що впливають на фінансову поведінку учня,

охоплюються пізнавальними здібностями і психологічними чинниками, а зовнішні – включають соціальні та економічні умови розвитку держави.

Фінансова поведінка учня реалізовується через його фінансові знання, вміння та навички використовувати їх задля поліпшення свого добробуту. Особливості реалізації фінансової поведінки пов'язані з пізнавальними та когнітивними здібностями школяра. Таким чином, фінансова поведінка є складним системним явищем, що поєднує не лише фінансові, а й психологічні особливості (рис. 1).

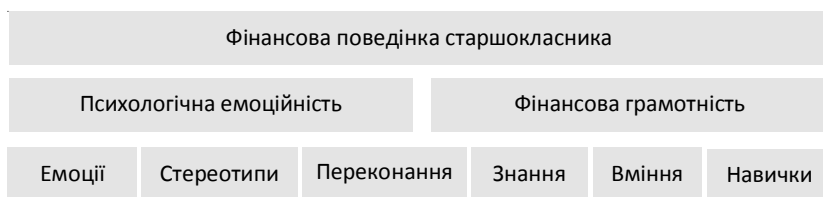

Рисунок 1. Фінансова поведінка учня
Примітка. Складено авторами

У процесі реалізації фінансової поведінки та її видів можна виділити такі етапи: усвідомлення фінансових потреб і постановка фінансових цілей, обумовлених потребами і ціннісними установками учня; вибір засобів, способів досягнення фінансової мети, де має місце вивчення можливих варіантів дій учня, його порівняння з погляду ефективності досягнення поставленої мети, вибір найкращого варіанта; дії для досягнення поставленої мети.

Фінансова поведінка школяра вирізняється певними особливостями (суб'єкти фінансових відносин;

фінансові ресурси; вигоди від їх використання; певні норми, правила і стереотипи) та проявляється в реалізації відповідного механізму (рис. 2).

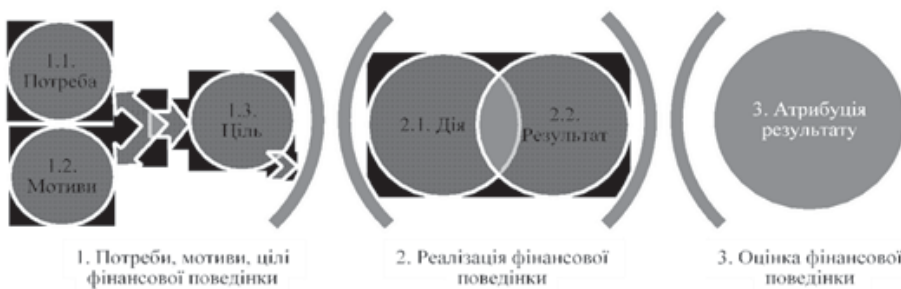

Рисунок 2. Механізм фінансової поведінки учня
Примітка. Складено авторами

Механізм фінансової поведінки учня охоплює методи, ознаки, показники, що характеризують його дії, зокрема попит на гроші, структуру витрат, способи використання доходів тощо.

В основі фінансової поведінки старшокласника лежить потреба як фінансовий мотив, пов'язаний із цілями.

Цілі й мотиви фінансової поведінки можуть збігатися, і навпаки. Взаємозумовленість цілей і мотивів фінансової поведінки учня очевидна, оскільки ціль діяльності завжди залежить від її мотиву. Щоб предмет або явище стало метою фінансової поведінки, необхідне попереднє усвідомлення, що даний предмет стосується задоволення наявної в нього фінансової потреби, і потреба в ньому спонукає до відповідної дії. Отже, фінансовий мотив спрямовує учня у напрямі задоволення його фінансових потреб.

Відмінність у фінансових мотивах виявляється в тому, що одні школярі шукають отримання додаткового доходу, а інші – їх, навпаки, уникають. Старшокласник обирає фінансову ціль, яка відповідає рівню його досягнень, вибирає стратегію її реалізації й виконує відповідні дії.

З метою визначення мотивів та моделей фінансової поведінки здійснено анкетування та проведено практичні дослідження серед учнів КЗ «Луцька гімназія № 21 імені Михайла Кравчука». Всього опитано 742 респондентів, з яких осіб жіночої статі – 442, чоловічої – 300. Опитування проведено авторами дослідження та Марією Городнюк, ученицею 11-В класу, протягом жовтня-березня 2019 року.

Відібрано найвищі результативні значення і виявлено притаманні мотиви та моделі фінансової поведінки (табл. 1).

Отже, виявлено, що багатьом учням (більше ніж 60 %) притаманні такі моделі фінансової поведінки:

- активна (за характером прояву);
- заощаджувальна (за напрямком дії);
- напівзаощаджувальна (за типом ощадної поведінки);
- неусвідомлена і нормативна (за ступенем ірраціональності поведінки суб'єктів);
- традиційна (за монетарним підходом).

Проведене анкетування щодо визначення фінансових мотивів старшокласників та експерименту щодо визначення моделей їх фінансової поведінки допоможе сформулювати їхні фінансові стратегії.

Після анкетування, обробки результатів сформуємо гіпотези реалізації фінансової поведінки школярів:

- якщо в учня проявляється схильність до споживання та до раціональної поведінки, то ним реалізується споживчо-раціональна фінансова поведінка;
- якщо в учня проявляється схильність до заощадження та до раціональної поведінки, то ним реалізується заощаджувально-раціональна фінансова поведінка;

– якщо в учня проявляється схильність до споживання та до ірраціональної поведінки, то ним реалізується споживчо-ірраціональна фінансова поведінка;

– якщо в учня проявляється схильність до заощадження та до ірраціональної поведінки, то ним реалізується заощаджувально-ірраціональна фінансова поведінка.

При проведенні практичних досліджень виявлено:

– за першим дослідженням («Шоколадка чи гроші?»): більшості учням (85 %) притаманна заощаджувальна модель фінансової поведінки, оскільки вони обрали «гроші» (на їхню думку, даючи товаришу гроші в позику, вони їх збережуть, заощадять), а 15 % – споживча, оскільки вони обрали «шоколадку»;

– за другим дослідженням («Перевірка ваших знань»): 68,4 % притаманна раціональна модель фінансової поведінки (вони добре орієнтуються у цінах на різні товари та інструкціях щодо користування банківськими картками, отримання банківських послуг), а 31,6 % – ірраціональна (вони гірше або зовсім не орієнтуються в цінах на товари та в правилах користування банківськими картками, отримання банківських послуг);

– за третім дослідженням («Лотерея»): 74,5 % притаманна ірраціональна модель фінансової поведінки (вони обрали лотерейний білет із характеристикою: «5 з 10 білетів є виграшними», вважаючи, що шанс їхнього виграшу буде більшим), а 25,5 % учнів – раціональна модель (вони вважають, що різниці між вибором «5 з 10 білетів є виграшними» і «5 із 10 білетів є програшними» немає, адже це одне й те саме);

– за четвертим дослідженням («Реалізація своїх бажань, мрій»): більшості (51,6 %) притаманна заощаджувальна модель фінансової поведінки (вони реалізували свої бажання, мрії щодо придбання товару чи отримання послуги), а 48,4 % школярів – споживча (вони ще не реалізували свої бажання чи мрії).

Згідно з проведеними практичними дослідженнями підтверджено, що більшість учнів уміють раціонально використовувати грошові кошти; орієнтуються у цінах на товари та послуги, знають інструкції щодо користування банківськими картками, отримання банківських послуг; вміють формулювати та реалізовувати свої мрії та бажання щодо придбання товару чи отримання послуги. Отже, їм притаманні заощаджувальна та раціональна моделі фінансової поведінки.

Наукові публікації

Отримані результати дослідження підтверджують, що формування та реалізація фінансової поведінки учня залежить від рівня його фінансової грамотності та психологічної емоційності. Проте діти, використовуючи доступну їм інформацію для прийняття рішень, не мають необмеженої когнітивної здатності зберігати та обробляти її, про що свідчать відмінності між рівнем фінансової грамотності. Відповідно, виявлені відмінності в пізнавальних здібностях, психологічних чинниках і рівнях фінансової грамотності учнів відіграють значну роль у реалізації їх фінансової поведінки.

Оцінку старшокласників до прояву фінансової поведінки за ступенем використання коштів та за ступенем раціональності витрачання здійснено в табл. 2.

На рис. 3 подано матрицю альтернатив фінансової поведінки учня залежно від рівнів використання фінансів (споживча і заощаджувальна) та раціональності їх витрачання (раціональна та ірраціональна):

Рисунок 3. Матриця альтернатив фінансової поведінки учня
Примітка. Складено авторами

– заощаджувально-раціональна модель характеризується максимальною диверсифікацією стратегій, контролем балансу накопичень, ресурсів, логічністю та раціонально-заощадливим розподілом власних коштів (виявлена у 38,8 % старшокласників);

– споживчо-раціональна модель характеризується необхідністю першочергового розв'язання поточних проблем, кількісним виміром, жорсткою калькуляцією та раціональним розподілом власних коштів (притаманна 19,7 % опитаних);

– заощаджувально-ірраціональна модель характеризується помірною концентрацією активних і пасивних стратегій, ігноруванням об'єктивних закономірностей та нераціональним, але заощадливим розподілом власних коштів (виявлена у 10,5 %);

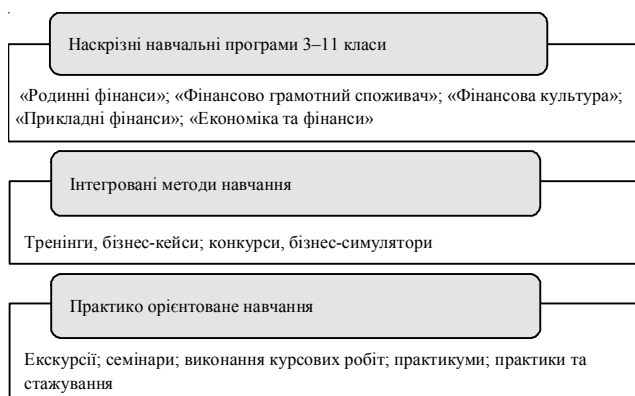
– споживчо-ірраціональна модель характеризується найбільшою концентрацією пасивних стратегій, нетиповими інструментами в досягненні цілей та нераціональним розподілом коштів (притаманна 31 % школярів).

Моделі та стратегії фінансової поведінки учнів мають психологічні (рис. 4) та фінансові (рис. 5)

регулятори, що мають вплив на їх формування.

Рисунок 4. Класифікація психологічних регуляторів фінансової поведінки старшокласників

Примітка. Складено авторами

Рисунок 5. Класифікація фінансових регуляторів фінансової поведінки старшокласників

Примітка. Складено авторами

Висновки. Отже, встановлено потребу дітей у наданні фактичних знань із фінансової грамотності для забезпечення правильного прийняття рішення з управління фінансами, їх фінансової поведінки. Період засвоєння необхідних знань і формування навичок грамотної фінансової поведінки – це період навчання в закладах загальної середньої освіти, коли відбувається ознайомлення й початок адаптації до активного життя в умовах ринку. Відповідно, необхідні оновлені програми наскрізного курсу «Фінансова грамотність» щодо формування практичних навичок управління особистими фінансами, формування в учнів знань про фінанси, фінансові продукти та послуги, розвиток навичок їх успішного використання, формування вміння правильного розпорядження грошима, прийняття самостійних фінансових рішень та здійснення власного фінансового планування [1–3].

Підвищення фінансової грамотності в старшокласників надасть їм змогу самостійно аналізувати й оцінювати основні тенденції економічного життя держави і відповідно до обставин визначати моделі власної фінансової поведінки та фінансової безпеки.

Пошуковий аналіз моделей фінансової поведінки учнів

Запитання	Переважає відповідь серед опитуваних	За напрямом дії	На основі монетарного підходу	За характером прояву	За ступенем ірраціональності поведінки суб'єктів	На основі заощадження
Чи вважаєте Ви себе фінансово грамотною особою?	40,2 % 298 учнів	Не виявлено	Ірраціональна	Пасивна	Емоційна	Не виявлено
Що, на Вашу думку, є фінансова грамотність?	59,8 % 443 учні	Споживча	Раціональна	Активна	Неусвідомлена, моральна	Напівзаощаджувачі
Чи вмієте Ви знаходити компроміси в родині при вирішенні суперечностей між потребами та доходами?	74,5 % 552 учні	Заощаджувальна	Раціональна	Активна	Ієрархічна	Заощаджувачі
Якщо Ви знаходите компроміси в родині з фінансових питань, то на чию користь?	90,4 % 670 учнів	Споживча	Альтруїстична, традиційна	Активна	Ієрархічна	Заощаджувачі
Чи звикла Ваша сім'я вести облік доходів та витрат при плануванні сімейного бюджету?	47,8 % 354 учні	Споживча	Традиційна	Пасивна	Інтуїтивна	Напівзаощаджувачі
Як Ви розпоряджаєтесь повсякденними доходами?	52,9 % 392 учні	Заощаджувальна	Традиційна	Емоційна	Заощаджувальна	Споживачі, заощаджувачі

Примітка. Складено за результатами опитування

Таблиця 2

Оцінка схильності учнів до прояву фінансової поведінки за ступенем використання коштів та за ступенем раціональності витрачання

Критерій	Значення, %	Фінансова поведінка
За ступенем використання фінансів	81,8	Схильність до заощадження
	18,2	Схильність до споживання
Всього	100	X
За ступенем раціональності використання фінансів	41,8	Схильність до раціональної поведінки
	58,2	Схильність до ірраціональної поведінки
Всього	100	X

Примітка. Складено авторами

Література

1. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). Київ. Грудень 2010. 42 с.
2. Зубіашвілі І. К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2009. 16 с.
3. Концепція формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі. Проект. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 10. С. 2–4.